

Norræn samstarfsáætlun um félags- og heilbrigðismál 2025 – 2030

Umsagnarútgáfa, samþykkt af ráðherranefndinni um félags- og heilbrigðismál (MR-S) 29.02.2024

Efnisyfirlit

1.	Formáli	3
2.	Inngangur	4
3.	Bakgrunnsupplýsingar	4
4.	Markmið og undirmarkmið	5
5.	Mat á samstarfsáætluninni	8

1. Formáli

Árið 2019 samþykktu norrænu forsætisráðherrarnir Framtíðarsýn okkar um að Norðurlönd verði árið 2030 orðið sjálfbærasta og samþættasta svæði heims. Stöðueftirfylgni með vinnunni að framtíðarsýninni frá árinu 2023 sýnir meðal annars að við erum á góðri leið í átt að félagslega sjálfbæru svæði sem einkennist af góðri heilsu, mikilli atvinnuþátttöku, miklu trausti og lágri glæpatíðni.

Þó eru enn ýmsar áskoranir sem bregðast þarf við til að Norðurlöndin nái markmiði sínu. Félags- og heilbrigðismál gegna mikilvægu hlutverki í meðhöndlun þessara áskorana og nýtingu nýrra tækifæra.

Heimurinn hefur breyst síðan framtíðarsýnin var samþykkt. Við höfum upplifað stærsta heimsfaraldur samtímans, stríð er hafið í Evrópu, verðbólga hefur aukist á Norðurlöndum og sérstaklega hafa matar- og orkuverð hækkað upp að marki sem hefur áhrif á daglegt líf íbúa landanna. Samtímis einkennist lýðfræðileg þróun af vaxandi íbúafjölda með hækkingu meðalaldri.

Afleiðing þessa er að á Norðurlöndum er nú hættu á að þessar alþjóðlegu breytingar bitni sérstaklega illa á einstökum hópum.

Hækkandi meðalaldur mun í auknum mæli verða áskorun fyrir heilbrigðis- og velferðarkerfin er fleiri þurfa á stuðningi að halda um leið og fækkun verður á vinnuafli og meðal yngri kynslóða. Sérstaklega strjálbýl svæði eru og munu áfram verða fyrir miklum áhrifum.

Álagið á heilbrigðis- og velferðarkerfin samhliða aukinni verðbólgu skapa hættu á auknu félagslegum og heilbrigðislegum ójöfnum á Norðurlöndum. Þörf er á auknum aðgerðum til að tryggja að allir hafi jafnan aðgang að velferðarkerfinu og jöfn tækifæri til að lifa heilbrigðu og góðu lífi.

Þetta eru aðeins nokkrar hinna almennu áskorana á sviði heilbrigðis- og félagsmála sem norræn samfélög standa frammi fyrir. En sem betur fer stöndum við einnig frammi fyrir fjölbreyttu sviði mögulegra lausa, sérstaklega ef við vinnum náið saman.

Með norrænu samstarfsáætluninni um félags- og heilbrigðismál bregðumst við þess vegna við þessum áskorunum og er það markmið okkar að hinar væntanlegu þriggja ára starfsáætlanir beini sjónum markvisst að aðgerðum sem geta átt þátt því í að leysa þessar áskoranir og minnka umfang þeirra.

Góða skemmtun við lesturinn!

Formaður MR-S

Framkvæmdastjóri Norrænu ráðherranefndarinnar

2. Inngangur

Í samstarfsáætlun um félags- og heilbrigðismál er pólitískum áherslum og markmiðum fyrir tímabilið 2025–2030 lýst.

Að tryggja jafnan aðgang allra að velferferðarþjónustu og styrkja almennu velferðarkerfin; að fyrirbyggja geðræn veikindi, geðheilbrigðisvanda og einmanaleika í öllum samfélagshópum; að tryggja jöfn tækifæri allra til að lifa góðu og heilbrigðu lífi; og að grípa inn í með tímanlegum, fyrirbyggjandi og sjálfbærum aðgerðum. Þetta er kjarni þessarar samstarfsáætlunar.

Norrænu notagildi og virðisauka verður náð fram með nánu og samfelldu norrænu samráði sem styður við þekkingarmiðlun og dreifingu árangursríkra aðgerða milli landanna. Þegar það er mögulegt og nauðsynlegt þarf að hrinda beinum samnorrænum aðgerðum eða verkefnum í framkvæmd.

Við gerð samstarfsáætlunarinnar var samráð haft við Norðurlandaráð, borgarasamfélagið og aðra viðkomandi aðila. Norðurlandaráð hefur gefið álit sitt bæði skriflega og munnlega á samráðsfundi um samstarfsáætlunina og einnig hefur fjöldi annarra innri og utanaðkomandi aðila og hagsmunaaðila skilað álit um áætlunina.

Samstarfsáætlunin er stýrandi fyrir alla starfsemi undir Norrænu ráðherranefndinni á sviði félags- og heilbrigðismála. Samstarfsáætlunin var samþykkt af ráðherranefndinni um félags- og heilbrigðismál hinn [fyllið inn dagsetningu samþykktar] og gildir hún til 31. desember 2030.

Samstarfsáætlunin tekur mið af því hlutverki Norrænu ráðherranefndarinnar að leggja sitt af mörkum til þess að uppfylla framtíðarsýn okkar um að Norðurlönd verði sjálfbærasta og samþættasta svæði heims árið 2030. Allar ráðherranefndir Norrænu ráðherranefndarinnar vinna að því að uppfylla framtíðarsýnina á hinum þremur stefnumarkandi áherslusviðum: *Græn Norðurlönd, samkeppnishæf Norðurlönd og félagslega sjálfbær Norðurlönd.*

3. Bakgrunnsupplýsingar

Norræna velferðarlíkanið er almennt líkan og meginstoð þess er ókeypis og jafn aðgangur allra. Allir íbúar Norðurlanda eiga að hafa tækifæri til að lifa góðu og heilbrigðu lífi og geta fengið góða hjálp þegar þeir þurfa á að halda. Norðurlönd sem svæði standa hins vegar frammi fyrir röð áskorana sem krefjast þess að ráðherranefndin um félags- og heilbrigðismál vinni með markvissum og metnaðarfullum hætti.

Mæta kerfislægum áskorunum fyrir norræna velferðarkerfið

Skortur á vinnuafli, lýðfræðileg þróun og aukin þörf á flóknum meðferðarúrræðum krefjast betri vinnuaðferða þar sem starfskraftar og hæfni nýtast með sem skilvirkustum hætti. Stafrænar lausnir og velferðartæknilausnir, snemmbærari og markvissari fyrirbyggjandi aðgerðir sem og öflugt samstarf þvert á faggreinar, sérhæfingu og landsvæði geta stuðlað að nýjum og betri meðferðum. Einnig er þörf á samnorrænni sýn á það hvernig við ráðum, höldum í og endurmenntum í sífellu vinnuafli með árangursríkum hætti. Einnig þarf að leggja áherslu á aukið samstarf og stuðning við virkt borgarasamfélag.

Auka inngildingu, hreyfanleika og jöfn tækifæri fyrir alla

Við þurfum að standa vörð um og þróa Norðurlönd sem svæði með jöfnum tækifærum og réttindum allra, mikilli atvinnuþátttöku, hraustum efnahag, miklu trausti og öflugum velferðar- og heilbrigðiskerfum. Þess vegna þurfum við að halda áfram að vinna að því að stuðla að jöfnum tækifærum og koma í veg fyrir að fólk sitji eftir vegna félagshagfræðilegra aðstæðna, takmarkaðra möguleika á strjálbýlum svæðum og framboðs innan félagsmála- og heilbrigðiskerfisins, sem getur verið flókið og óaðgengilegt fyrir einstaklinga sem leita sér hjálpar. Um leið þurfum við að vinna að því að minnka misskiptingu í heilbrigðismálum. Þess vegna þarf að setja lýðheilsupólitískt og heilsueflandi starf í forgang og efla það til að skapa forsendur fyrir góðri og jafnri heilsu á Norðurlöndum.

Efla viðnámsþrótt og sjálfbærni fyrir tryggja velferð

Við þurfum að vinna að þróttmiklum og sjálfbærum Norðurlöndum. Norðurlöndum sem eru sveigjanleg og undirbúin fyrir samfélagsleg og alþjóðleg vandamál, rétt eins og þau sem við höfum staðið frammi fyrir á undanförunum árum. Til dæmis er loftlagvandinn einnig heilbrigðisvandi og kemur til með að ein af áskorunum heilbrigðis- og umönnunargeirans um ókomna tíð. Stuðla þarf að umskiptum yfir í sjálfbær heilbrigðis- og umönnunarkerfi sem eru með lítilli losun og aðlöguð að loftslagsbreytingum. Norrænu löndin þurfa einnig vegna versnandi aðstæðna í heiminum að vera tilbúin til að auka viðbúnað. Norðurlönd þurfa að búa yfir öflugum og sjálfbærum heilbrigðisviðbúnaði og afhendingaröryggi. Norðurlönd eiga að vera svæði þar sem allir finna fyrir öryggi – bæði líkamlegu og félagslegu, og þar sem fleiri geta lagt sitt af mörkum með því sem þeir eru góðir í. Þegar við á þarf að taka tillit til nærlægra svæða og annars alþjóðlegs samstarfs.

Með hliðsjón af þessu álitur Norræn ráðherra nefnd félags- og heilbrigðismála eftirfarandi þrjár tegundir aðgerða vera sérstaklega viðeigandi fyrir framkvæmd samstarfsáætlunarinnar:

- Fyrirbyggjandi og snemmbærar aðgerðir
- Stafræn væðing og nýsköpun
- Samstarf og þátttaka borgarasamfélagsins

4. Markmið og undirmarkmið

Til að mæta núverandi áskorunum á sviði heilbrigðis- og félagsmála hefur ráðherra nefndin um félags- og heilbrigðismál komist að samkomulagi um að samnorrænar aðgerðir á tímabilinu 2025–2030 skuli stuðla að eftirfarandi markmiðum og undirmarkmiðum:

Markmið 1: Velferðarkerfi Norðurlanda skulu vera sjálfbær, af miklum gæðum og aðgengileg öllum

Til að Norðurlönd verði sjálfbærasta, samkeppnishæfasta og félagslega sjálfbærasta svæði heims þarf að styrkja norrænu velferðarkerfin enn frekar og búa þau undir framtíðina sem við stöndum frammi fyrir. Öflug velferðarkerfi með jafnan og réttlátan aðgang fyrir alla munu stuðla að því að fleiri geti framfleytt sér og tekið virkan þátt í samfélaginu – sem og öflugra og réttlátara samfélagi með bættri líkamlegri og

andlegri heilsu. Engu að síður þarf að aðlaga velferðarkerfin að lýðfræðilegri þróun og skipuleggja þau þannig að meðferðir og aðgerðir verði árangursríkar, sjálfbærar og tryggar til framtíðar.

Undirmarkmið 1.1: Velferðarkerfi Norðurlanda skulu vera árangursrík, aðgengileg, nálæg og byggð á forvörnum með notandann í miðpunkti.

Aðeins með jöfnum aðgangi að heilbrigðis- og félagsþjónustu – snemma í ferlinu og þegar þörfin verður til – og með náinni þverfaglegri samræmingu og samstarfi innan heilbrigðis- og félagsþjónustunnar getum við minnkað ójöfnuð, aukið samstöðu og atvinnuþátttöku og skapað félagslega sjálfbært svæði. Til þess að grípa fyrr inn í og bjóða öllum stuðning sem þurfa þarf þó að endurmeta meðferðarúrræði- og framboð.

Undirmarkmið 1.2: Velferðarkerfi Norðurlanda þurfa að vera nægilega vel mönnuð og rekin af hæfu félagsþjónustu- og heilbrigðisstarfsfólki.

Við verðum að tryggja nægilegan fjölda starfsfólks í félags- og heilbrigðisþjónustu, að vinnuumhverfi þess sé gott og vinnuaðferðir þess árangursríkar. Stafrænt aðgengi og aðrar fjarlausnir, sveigjanleg tilboð þar sem íbúar á Norðurlöndum geta fengið hjálp annars staðar á Norðurlöndum og aukið norrænt þekkingarsamstarf geta verið á meðal lausnanna.

Undirmarkmið 1.3: Norðurlönd þurfa öflugan sameiginlegan heilbrigðisviðbúnað sem býr yfir viðnámsþrótti, með traustu og sjálfbæru afhendingaröryggi.

Við verðum að vera búin undir heilbrigðisvanda og -hamfarir framtíðarinnar. Covid-19-faraldurinn gaf okkur þekkingu sem við verðum að nýta til að efla enn frekar norrænt samstarf í krísum. Betri og samræmdari viðbúnaður í krísum og bein tól fyrir norrænt samstarf um heilbrigðisviðbúnað geta verið hluti af lausninni. Samþætta þarf lýðheilsusjónarmið og líkamlegan og andlegan stuðning inn í heilbrigðisviðbúnaðinn.

Undirmarkmið 1.4: Minna þarf notkun sýklalyfja og auka vitund um afleiðingar ofnotkunar þeirra.

Halda þarf áfram að vinna gegn sýklalyfjaónæmi og efla það starf. Sýklalyfjaónæmi er ein stærsta ógnin við lýðheilsu og möguleikans á að meðhöndla í framtíðinni venjulegar sýkingar og veita nútímalega meðferð á borð við viðbótarmeðferð og líffæraígræðslu. Sýklalyfjaónæmi er auk þess kostnaðarsamt bæði að því er varðar mannlíf og meðhöndlun ónæmra sýkinga. Aukin vitund um afleiðingar ofnotkunar sýklalyfja og aðgengi að breiðu úrvali þeirra er forsenda þess að reka nútímaleg heilbrigðiskerfi og hægja á þróun ónæmra sýkla. Auk þess þarf að kalla eftir þátttöku umhverfis- og loftslagsmálaaðila í baráttunni gegn sýklalyfjaónæmi og halda áfram samstarfi út frá One Health-sjónarmiði þar sem áherslan er á heilsu bæði manneskja og dýra, matvæli og umhverfi. Norðurlönd bera ábyrgð á að auka alþjóðlega þátttöku í baráttunni gegn sýklalyfjaónæmi.

Undirmarkmið 1.5: Efla þarf vinnuna að því að auka aðgengi að lyfjum.

Markaðir norrænu landanna eru hver fyrir sig tiltölulega smáir, sem skapar áskoranir fyrir lyfjakaup og þar með meðhöndlun m.a. sýkinga og sjaldgæfra og flókinna sjúkdóma. Aukið norrænt samstarf um lyfjainnkaup ætti að bæta aðgengið fyrir markaði okkar. Miðlun þekkingar á nýjum meðferðaraðferðum og sjúkdómum er einnig mikilvægur liður í því að bjóða sjúklingum á Norðurlöndum upp á góða meðhöndlun.

Markmið 2: Norðurlönd skulu stuðla að góðri líkamlegri og andlegri heilsu, velferð og lífsgæðum fyrir alla

Á Norðurlöndum eiga allir að geta lifað góðu, sjálfstæðu og stöðugu lífi sem tryggir góða líkamlega og andlega heilsu einstaklingsins. Með því að stuðla að heilbrigði og fyrirbyggja líkamleg og andleg veikindi erum við sterkari sem svæði; færri koma til með að þurfa á heilbrigðis- og félagsþjónustu að halda og fleiri geta tekið virkan þátt í að tryggja góð nærsamfélög. Þess vegna verðum við að leggja áherslu á snemmbærar, fyrirbyggjandi og heilsueflandi aðgerðir fyrir hópa á jaðri samfélagsins eða sem eiga erfitt með þátttöku vegna til dæmis fötlunar.

Undirmarkmið 2.1: Öllum skal bjóðast snemmbær, fyrirbyggjandi, heilsueflandi og viðeigandi úrræði til að minnka misskiptingu í heilbrigðismálum.

Hluti Norðurlandabúa verður fyrir miklum áhrifum af alvarlegum líkamlegum og andlegum sjúkdómum sem eru afleiðingar óheilbrigðra lífnaðarháttanna, verulegrar ofþyngdar og skaðlegrar misnotkunar á áfengi, nikótínvörum og eiturflyfum. Meðhöndlun þessara sjúkdóma er kostnaðarsöm fyrir bæði samfélagið og einstaklinga. Þess vegna þarf að grípa til aðgerða til að koma í veg fyrir óheilbrigða lífnaðarhætti, til dæmis að því er varðar mataræði, áfengis- og tóbaksvenjur, auka aðgengi að snemmbærum meðferðarúrræðum með sérstakri áherslu á börn og ungmenni og efla lýðheilsu almennt. Einnig þarf að tryggja jafnvel viðkvæmustu hópum sem hafa flóknar þarfir jafnan aðgang að heilbrigðis- og sjúkráþjónustu og stuðning með skaðaminnkandi nálgun. Til að tryggja jafnan aðgang að meðferð og vinna forvarnir gegn sjúkdómum þarf einnig að auka þekkingu á jafnrétti í heilbrigðismálum.

Undirmarkmið 2.2: Enginn ætti að þjást af andlegum veikindum eða einsemd

Sífelld fleiri ungmenni á Norðurlöndum segjast finna fyrir vanlíðan, einsemd og tilfinningu um almenna vanmáttarkennd. Til að efla framtíðina verðum við að bregðast við núna fyrir ungmennin. Við verðum að hlusta á ungmennin, rannsaka orsakir aukinnar vanlíðunar og sjá hvar og hvernig við getum boðið fyrr og betur upp á aðstoð. Snemmbærar aðgerðir geta einnig átt þátt í því að ná til ungs fólks sem er í hættu á að lenda utan menntakerfisins og vinnumarkaðarins vegna andlegra veikinda. Auk þess er eldri kynslóðum, hlutum innflytjenda, LGBTI-fólki¹, fólki með fötlun, fólki sem býr við félagslega viðkvæmar aðstæður og konum og stúlkum sérstaklega hættara við að glíma við andleg veikindi. Leggja þarf aukna áherslu á upplifun íbúa norrænu landanna af einmanaleika. Þekking og tækifæri eru til staðar til að minnka þetta vandamál alls staðar á Norðurlöndum. Þá þekkingu þarf að greina, þróa og innleiða. Í þessu starfi er einnig nauðsynlegt að leggja sérstaka áherslu á forvarnaraðgerðir gegn sjálfsvígum.

Undirmarkmið 2.3: Enginn ætti að verða fyrir andlegu eða líkamlegu ofbeldi eða kúgun

Ofbeldi í nánnum samböndum, sérstaklega af hálfu karla gegn konum, er því miður enn stórt vandamál á Norðurlöndum. Allar manneskjur ættu að geta fundið fyrir öryggi á eigin heimili og í nánnum samböndum, einnig þau börn sem búa við slíkar aðstæður. Mikilvægt er að uppræta ofbeldi snemma og vinna að því að fórnarlömbin fáu þá hjálp og stuðning sem þau þurfa. Miðla þarf þekkingu á forvörnum og árangursríkum aðgerðum gegn þessu vandamáli um norrænu löndun og fylgjast þarf náið með þróuninni.

¹ Innan norræna samstarfsins er skammstöfunin LGBTI notuð, sem er skammstöfun á ensku orðunum lesbian, gay, bisexual, trans og intersex

Markmið 3: Norrænu samfélögin skulu rýma og inngilda alla

Við vitum að þátttaka – að vera hluti af félagsstarfi og geta lagt sitt af mörkum og upplifað að aðrir kunni að meta mann – stuðlar að auknu trausti og er nauðsynleg fyrir velferð fólks til langs tíma litið. Þess vegna ætti engin einstaklingur að upplifa sig útilokaðan eða að samfélagið og fólkíð í kringum sig hafi gleymt sér. Sumir íbúar glíma engu að síður við útilokun í formi atvinnuleysis, landfræðilegrar einangrunar, heimilisleysis, lágra tekna eða takmarkaðra tækifæra til þátttöku og inngildingar vegna skorts á aðgengi eða aðlöguðum stuðningi. Við verðum að leita lausna til að allir hópar taki þátt í samfélaginu, leggi sitt af mörkum og nýti tækifæri sín til fulls. Að efla traust milli fólks og viðhalda samheldni í samfélaginu verður sífellt mikilvægara í samfélögum þar sem fjölbreytni er mikil.

Undirmarkmið 3.1: Allir eiga að hafa jöfn tækifæri til að lifa góðu og sjálfstæðu lífi

Í dag hafa ekki allir íbúar landa okkar tækifæri nýta möguleika sína til fulls og sjá fyrir sér sjálfir. Þess vegna verðum við að þróa fleiri aðgengilegar stafrænar lausnir sem gera fólki kleift að sækja sér menntun, vinna og taka þátt í félagsstarfi þrátt fyrir landfræðilega fjarlægð og/eða líkamlega eða andlega getu. Velferðartæknilausnir og efling stafræn heilbrigðis- og félagsþjónusta eru nauðsynlegar til að geta boðið upp á snemmbæran stuðning og hjálp. Um leið verðum við að kanna hvernig jaðarsettustu hóparnir, sem glíma til dæmis við heimilisleysi, misnotkun eiturlyfja og áfengis eða aðrar alvarlegar félagslegar áskoranir, geta fengið þann stuðning sem þeir þurfa á að halda.

Undirmarkmið 3.2: Öll börn og ungmenni eiga að fá sess í samfélaginu og jöfn tækifæri til að alast upp við öryggi og stöðugleika með góðum framtíðarhorfum.

Flest norræn börn alast sem betur fer upp við öruggar og góðar aðstæður. Sum börn og ungmenni eru þó hluti af fjölskyldum sem glíma til dæmis við félagslegar áskoranir, langvarandi lágar tekjur, líkamleg eða andleg veikindi, litla tengingu við vinnumarkaðinn eða afbrot og ofbeldi í nánum samböndum. Þessi börn og ungmenni þurfa einnig að fá tækifæri til að lifa góðu lífi með jöfnum tækifærum til þátttöku og þróunar. Lífnaðarhættir ungra barna geta haft áhrif á heilsu þeirra bæði snemma og seint á lífsleiðinni. Þess vegna er mikilvægt að hjálpa börnum að þróa með sér heilbrigða lífnaðarhætti strax á unga aldri. Þróa og miðla þarf reynslu af stuðningi við börn og ungmenni í þessum efnum.

Undirmarkmið 3.3: Allir skulu hafa tækifæri til að taka þátt í uppbyggilegu félagsstarfi.

Allir skulu hafa tækifæri til að taka þátt í félagsstarfi óháð bakgrunni og aðstæðum. Ekki hafa allir tækifæri til þess í dag. Sumir búa á strjálbýlum svæðum eða búa við bágborinn efnahag, fötlun, andleg veikindi eða aðrar félagslegar áskoranir. Við verðum að vinna markvisst að því að bæta stuðning við þessa hópa til að þeir geti tekið þátt í samfélögum, íþróttaviðburðum, félagsstarfi og öðru sem þá dreymir um að vera hluti af. Hér geta aðilar og verkefni borgarasamfélagsins gegnt lykilhlutverki. Þróa þarf það hlutverk frekar.

5. Mat á samstarfsáætluninni

Samstarfsáætlunin gildir á tímabilinu 2025–2030 en er skipt niður í þriggja ára starfsáætlanir tímabilin 2025–2027 og 2028–2030.

Á miðju tímabili verður gerð úttekt og á grundvelli hennar kann ráðherranefndin að gera breytingar á samstarfsáætluninni ásamt því að fá tillögur að því hvernig rétt sé að útfæra starfsáætlun seinna tímabilsins. Einnig mun fara fram mat jafnóðum samkvæmt mati framkvæmdastjóra og ráðherranefndarinnar.

Vinnan að því að innleiða stefnu samstarfsáætlunarinnar verður rædd sem fastur liður á fundum Embættismannanefndarinnar um félags- og heilbrigðismál á hálfis árs fresti. Þá verður greint frá stöðu þeirra aðgerða sem þá eru hafnar, rætt um möguleika á nýjum aðgerðum og ákvarðanir teknar ef hlutar samstarfsáætlunarinnar þarfnast athygli.

Í tengslum við hverja ársskýrslu um langtímaaðgerðir og -verkefni innan ramma samstarfsáætlunarinnar verður einnig skoðað vandlega hvort aðgerðirnar hafi tilætluð áhrif eða hvort gera þurfi breytingar á starfinu.